

Josip Štrkalj

mag. educ. hist. etuniv. bacc. philol. hisp.

Istraživanje povijesti putovanjem kroz vrijeme

Recenzija serije *Bezvremeni (Timeless)*

O povijesti se uglavnom uči čitanjem knjiga i proučavanjem raznih povijesnih izvora, no svaki je povjesničar zasigurno barem jednom pomislio: „Kad bih bar mogao putovati kroz vrijeme i vidjeti svojim očima kako se ovo dogodilo“. Američki filmski producenti Eric Kripke i Shawn Ryan u svojoj su seriji *Bezvremeni* (izvorni naslov *Timeless*) omogućili mladoj sveučilišnoj profesorici Lucy Preston (Abigail Spencer) da bude prva povjesničarka koja će putovati kroz vrijeme. Serija *Bezvremeni* snimana je u razdoblju od 2016. do 2018. godine i podijeljena je na dvije sezone. Prva sezona sadržava 16 epizoda, a druga sezona sadržava 12 epizoda. Radnja prati tim koji čine spomenuta povjesničarka Lucy Preston, pilot vremeplova Rufus Carlin (Malcolm Barrett) i vojnik iz specijalne jedinice *Delta Force* Wyatt Logan (Matt Lanter). Zadaća ovog tima je „sačuvati povijest“ i uhvatiti antagonista Garciju Flyna (Goran Višnjić) koji nastoji promijeniti povijest kako bi iz nje eliminirao *Rittenhouse*, tajno društvo i američku „vladu iz sjene“, koja je odgovorna za razne zločine u povijesti.

Savezništva i odnosi među likovima se tijekom serije razvijaju i mijenjaju, a dolazi i do neočekivanih obrata. U radnju serije uključene su razne povijesne ličnosti i događaji od velikog značaja ponajprije za američku, ali i svjetsku povijest.

Razne druge filmske i televizijske uspješnice bavile su se putovanjem kroz vrijeme, na primjer *Povratak u budućnost* ili *Osvetnici: Završnica*, no ono po čemu se *Bezvremeni* razlikuju od njih jest činjenica da su likovi i putovanje kroz vrijeme inkorporirani u stvarni svijet i stvarne povijesne događaje. Drugim riječima, radnja *Bezvremenih* nije ograničena na mikrokozmos glavnih likova i osoba i događaja koji ih okružuju, već nadilazi fikciju koja je stvorena oko protagonista tako što ih uklapa u stvarni svijet i događaje. Uz to, putovanje kroz vrijeme podliježe određenim pravilima: osoba ne smije putovati u vremensku liniju u kojoj već postoji, broj putnika u vremeplovu je ograničen te likovi putuju samo u prošlost, nikada u budućnost.

U intervjuu za *Collider*, producenti Kripke i Ryan istaknuli su da im je cilj bio

snimiti seriju koja se neće baviti samo odnosima među likovima, već će prikazati razdoblja prošlosti koja bi oni htjeli posjetiti da je putovanje kroz vrijeme moguće i ukazati na načine kako je prošlost oblikovala sadašnjost. Kripke je isto tako naglasio da su željeli dati glas skrivenim povijesnim ličnostima, poglavito ženama i Afroamerikancima jer je većina povijesti, ističe Kripke u intervjuu, ali i kroz usta pilota Rufusa u jednoj od epizoda, „povijest bogatih bijelih muškaraca“. Producenti navode da prostorno-vremenski okvir serije nije isključivo usredotočen na Sjedinjene Američke Države od 18. stoljeća nadalje, već da su nastojali radnju povezati i s povijesti drugih dijelova svijeta, bilo da su radnju pojedinih epizoda smjestili u drugu zemlju, primjerice Treći Reich, ili da su u epizodu uključili povijesne aktere drugih nacionalnosti, kao što je general Santa Ana. Ryan je za *Smithsonian Magazine* izjavio da su se nastojali držati povijesnih činjenica kako bi taj aspekt serije bio što vjerodostojniji. Radi toga su, kao konzultanta, zaposlili Davida Hoffmana koji je završio studij povijesti na Sveučilištu u Pennsylvaniji.

Prvu sezonu serije otvorile su epizode koje prate eksploziju Hindenburga, atentat na Abrahama Lincolna i razvoj nuklearnog naoružanja za vrijeme mandata Johna F. Kennedyja. Već su u početku serije u središte

radnje stavljene osobe koje ne bismo odmah nazvali povijesnim ličnostima jer su ostale u sjeni drugih važnih osoba i događaja. Kada su junaci serije otputovali u Las Vegas 1962., očekivali su da će Flynnovi planovi biti usredotočeni na Johna Kennedyja, no ispostavilo se da se u središtu radnje našla Judith Campbell, Kennedyjeva ljubavnica, koja ga je spojila s mafijašem Samom Giancanom kako bi osmislili atentat na Fidela Castra. Judith Campbell je samo jedna u nizu žena koje su *de facto* važne ličnosti. Svakako valja istaknuti Hedy Lamarr, slavnu američku glumicu koja je, nažalost, puno manje poznata kao izumiteljica. Lamarr je kreatorica *WiFi* tehnologije, no zbog isteka prijavljenog patenta, nije zaradila ništa na svojem izumu. Neizostavne su i Alice Paul, predvodnica sufražetkinja koja je odigrala važnu ulogu u borbi za prava žena, Nonhelema, poglavica indijanskog plemena Shawnee, Katherine Johnson, znanstvenica čiji su izračuni omogućili slijetanje američkih astronauta na Mjesec, i mnoge druge.

Radnja *Bezvremenih* dovela nas je i do manje poznatih muškaraca i povijesnih činjenica. Primjerice, upoznajemo Roberta Lincolna, sina Abrahama Lincolna, koji nije izašao iz očeve sjene, a istovremeno doznajemo da je atentat na Abrahama Lincolna bio samo dio puno veće zavjere čiji je cilj bio smaknuće i

drugih državnih čelnika. Kao što je Robert manje poznati član obitelji Lincoln, tako je i Al Capone zasjenio svog manje poznatog brata Jamesa Caponea koji je pobjegao od kuće, promijenio ime i odabrao zanimanje potpuno suprotno zanimanju svoga brata – postao je policajac. Policajcem, odnosno šerifom, postao je i Bass Reeves, Afroamerikanac koji je u svojoj karijeri uhitio preko 3000 kriminalaca. Kao što je Reeves bio legenda u svom poslu, tako je i Wendell Scott stekao titulu jednog od najuspješnijih u svojem. Riječ je o slavnom afroameričkom vozaču NASCAR-a koji se proslavio unatoč financijskim poteškoćama i konstantnim podcjenjivanjem zbog boje kože.

Često se u fokusu istraživanja povjesničara nalaze političke i vojne teme. Iako se i u *Bezvremenima* mogu naći epizode u čijem se fokusu nalaze ratovi i politika, producenti su u seriju uspješno inkorporirali osobe, događaje i fenomene iz područja umjetnosti, popularne kulture i znanosti. Tako su se u središtu radnje pojedinih epizoda našli Robert Johnson, legendarni *blues* glazbenik, Harry Houdini, jedan od najpoznatijih iluzionista i mađioničara u povijesti, ali i Marie i Irene Curie, poznate znanstvenice, ali manje poznate po tome da su za vrijeme Prvog svjetskog rata na bojišnici liječile ranjene vojnike koristeći se rendgenskim zrakama.

Najvećim dijelom radnja se odvija na području današnjih Sjedinjenih Američkih Država, no u nekoliko prilika protagonisti odlaze na francusko govorno područje, primjerice u Pariz 1927. godine. Osim toga, put ih odvodi i u Treći Reich, indijanske teritorije, pa čak i u Sjevernu Koreju. Na taj su način producenti opravdali svoju tvrdnju da se ne radi samo o Amerikancima i američkoj povijesti, no udaljavanje od američkog bilo je minimalno, a kada je do njega i došlo, radnja je opet na neki način bila povezana s američkom povijesti.

Svako djelo, bilo da se radi o knjizi, kazališnom komadu, pjesmi ili filmu, odnosno seriji, impregnirano je obilježjima, utjecajima, a mogli bismo reći i „trendovima“ doba u kojem je ono nastalo. *Bezvremeni* su snimljeni u doba kada se historiografija okreće od tema „velikih muževa“ i sve se više opredjeljuje za teme u vezi s „malim ljudima“, procesima, uzročno-posljedičnim vezama te raznim aspektima ljudskog života koji nisu isključivo ratne i političke tematike. Navedeni primjeri svjedoče nam o tome da je u dobu u kojem je živio John F. Kennedy ili onda kada je sva pažnja svijeta bila usmjerena na američke astronaute ipak bilo moguće pronaći događaj ili osobu od velikog povijesnog značaja koja, iako nije u prvom planu, i dalje nudi izuzetno zanimljivu priču. No osim pronalaženja drugih zanimljivih ličnosti, *Bezvremeni* pokazuju

obične ljude u određenim povijesnim razdobljima i njihova razmišljanja, ponašanja i stavove. Kao najbolji primjer možda bismo mogli izdvojiti skupinu afroameričkih vojnika koji su se borili u Američkom građanskom ratu. Nakon završetka rata vidljivo je da među njima vladaju optimizam i nada a odmah nakon Lincolnovog ubojstva nastupa pesimizam.

Svakako treba uzeti u obzir i feminizam koji je u novije vrijeme ostavio značajan trag na kinematografiju. Žene su sve zastupljenije u glavnim ulogama, bilo da se radi o filmovima kao što su *Wonder Woman*, *Kapetanica Marvel* i *Oceanovih osam*, ili o animiranim uspješnicama poput *Snježnog kraljevstva* i *Meride Hrabre*. *Bezvremeni* su ovaj „feministički kriterij“ dvostruko zadovoljili. Iako se u glumačkoj postavi među glavnim likovima nalaze i muškarci, glavna nositeljica cjelokupne radnje je Lucy, lik koji se najviše razvija i povjesničarka koja je ključna u misiji „očuvanja povijesti“. Osim Lucy, kao što se vidi iz prethodno istaknutih primjera, u epizodama se pojavljuje niz ženskih figura bez kojih svijet kakav danas poznajemo ne bi postojao. Osim spolne ravnopravnosti, postignuta je i ona rasna: pilot Rufus je Afroamerikanac, mnoge povijesne ličnosti s kojima se likovi susreću su Afroamerikanci, a nailazimo i na Indijance, Indijce, Kineze, Korejce, itd. U intervjuu za *Vulture*, Ryan je

ukazao na važnost prikazivanja svijeta onakvim kakav je on uistinu i bio. Pritom misli na opasnosti s kakvima su se Afroamerikanci i žene, pa tako i Rufus i Lucy, suočavali u neprosvijećenim vremenima američke prošlosti, primjerice u Američkom građanskom ratu ili u Salemu za vrijeme lova na vještice. Ryan također navodi da su Lucy i Rufus u takvim situacijama pokazali izuzetnu hrabrost, snalažljivost i domišljatost te da su se zahvaljujući tome uvijek uspjeli spasiti.

Svaka ekranizacija prošle zbilje povlači pitanje vjerodostojnosti. Jesu li događaji prikazani u filmu, odnosno seriji doista vjerno prenijeli prošlu zbilju? Možemo li gledajući takve filmove i serije naučiti nešto o povijesti ili se radi o holivudskom proizvodu čiji je jedini cilj zarada? U *Bezvremenima*, prije, za vrijeme i/ili poslije svakog putovanja Lucy upoznaje ostale likove s povijesnim činjenicama. Producenti su rekli da su težili što vjernijem prikazu prošlosti, no ponekad je zbog manjka provjerenih činjenica bilo teško u potpunosti vjerno prikazati prošlu zbilju. Međutim, to ne znači da su producenti odlučili izmišljati podatke o povijesnim ličnostima, barem ne na onaj način koji bi u potpunosti proturječio istini te doveo do neprihvatljive izmjene povijesti i posljedično sadašnjosti. Ponajprije se radilo o detaljima, na primjer je li Katherine Johnson bila u NASA-i na dan

slijetanja na Mjesec ili nije? Neovisno o tome gdje je bila, astronauti su uspješno izvršili svoju misiju jer je ona svoj posao vezan uz slijetanje na Mjesec obavila prije tog važnog dana, no za potrebe serije, producenti su je smjestili u NASA-u jer se bez nje radnja ne bi mogla odvijati po planu. U jednoj epizodi protagonisti se susreću s poznatim američkim kriminalcima, parom Bonnie i Clyde. Činjenice o ovom paru u *Bezvremenima* nisu netočne, ali bismo njihovu reprezentaciju mogli smatrati pomalo romantiziranom. U Hollywoodu postoji tradicija „začinjavanja“ odnosa među likovima, posebice onih ljubavnih. Tako se i u *Bezvremenima* njihova smrt prikazuje kao užasna tragedija i tužan kraj neponovljive ljubavne priče iako je u stvarnosti bila riječ o hladnokrvnim ubojicama i sebičnim lopovima za kojima je malo tko žalio. Sve u svemu, produkcija serije držala je do autentičnosti, a to se vidi i u detaljima, na primjer u kostimografiji (odjeća i modni dodatci u skladu su s vremenom u koje likovi serije putuju), rekvizitima (primjerice oružje koje ne bi smjelo biti niti previše moderno niti previše staromodno), ali i scenografiji (kada nije bilo moguće pronaći lokalitet za snimanje koji nalikuje izgledu određenog povijesnog razdoblja, napravljene su kulise koje zadovoljavaju uvjete, primjerice čitav grad Alamo). Producenti su priznali da su autentična

scenografija i kostimografija možda čak bile zahtjevnije od faktografske točnosti.

Ipak, u svakoj epizodi dolazi do promjene prošlosti, no ne radi se o faktografskim pogreškama, već o dodavanju podataka važnih za radnju serije i promjenama izazvanim dolaskom likova u prošlost i njihovim djelovanjem u njoj. Na primjer, Lincolnov ubojica nije John Wilkes Booth, Jesse James nije upucan s leđa dok je brisao prašinu sa slike, a Alice Paul nije bila ta čiji je govor potaknuo predsjednika Wilsona da ženama da pravo glasa. Unatoč tim izmjenama, povijest se odigrala onako kako se trebala odigrati i sadašnjost je ostala nepromijenjena, odnosno, određeni događaji su se odvili, samo na drugačiji način. Na primjer, Jesse James jest ubijen, ali ne pod istim okolnostima kao u realnom svijetu. Kao što je Wyatt Logan rekao: „Povijest će pronaći nekog drugog“, a taj „netko drugi“ bili su ili vremenski putnici ili akteri iz prošlosti koji su djelovali na poticaj vremenskih putnika. Možemo reći da su u seriju unesene neke promjene prošlosti koje nisu rezultirale značajnom promjenom sadašnjosti. Modifikacija faktografije i dodavanje podataka primijenjeni su uglavnom zbog postojanja organizacije *Rittenhouse*. Budući da je riječ o bogatim moćnicima koji iz sjene upravljaju Amerikom, na neki način je i

logično da su za pripadnike te organizacije odabrani Henry Ford, Thomas Edison i sl.

Iz perspektive povjesničara, povijesna je radnja *Bezvremenih* potencijalno najatraktivniji aspekt serije, a romanse, međuljudski odnosi i promišljanje o mogućnosti putovanja kroz vrijeme aspekti su koji obogaćuju seriju, ali i pomažu privlačenju što šire i raznovrsnije publike. Stoga, zbog raznovrsnosti elemenata koji čine ovu seriju, *Bezvremeni* su namijenjeni svima, i povjesničarima i onima koji to nisu, bilo da se radi o ljudima koji žele naučiti nešto o povijesti na zabavan i ne institucionaliziran način, ili da su to ljudi koje više zanima ljudski i/ili znanstveni aspekt serije. Producenti *Bezvremenih* postavili su si za cilj ukazati na skrivene povijesne aktere s naglaskom na žene i Afroamerikance kako bi i njima dali glas, a glas se brže širi putem malih ekrana nego stranicama knjiga. Zato bismo mogli reći da su postigli ono što su naumili i da je cilj koji su si postavili zaista prikladan jer s vremena na vrijeme povjesničare treba podsjetiti da postoji povijest u čijem fokusu nisu „bogati bijeli muškarci“, a širu publiku treba osvijestiti o manje poznatim događajima te potencijalno redefinirati pojam opće kulture.

Premda bi ne američka publika bila zainteresiranija kada bi se serija bavila događajima i povijesnim ličnostima koji nisu

toliko usko povezani s američkom povijesti, prostorno-vremenski fokus može se ocijeniti kao prikladan zato što se, kao što su producenti napomenuli, vremenski putnici u davnijim vremenima i udaljenijim prostorima ne bi uspjeli snaći zbog barijera jezične i kulturološke prirode te bi se na taj način narušila dinamičnost serije. Moglo bi se reći da su uspjeli ostati realni u ovoj nerealnoj seriji. Ne treba smetnuti s uma niti izrazitu eurocentričnost mnogih europskih historiografskih tradicija zbog čega serija koja se primarno bavi događajima iz američke povijesti može biti prepoznata kao osvježenje u eurocentričnoj tradiciji.

Bezvremeni su nastali u doba promicanja rasne i spolne jednakosti te je u epizodama ove serije vidljiv utjecaj tih ideja, no one nikako ne opterećuju seriju niti promiču ideje jednakosti nauštrb radnje i prikazanih povijesnih događaja. Bilo bi sasvim neopravdano tvrditi da su te ideje ograničile izbor povijesnih događaja i ličnosti uključenih u seriju zato što je radnju nemoguće usmjeriti isključivo na jednu osobu (jednog Afroamerikanca ili jednu ženu) jer je svaka osoba postala ono što jest interakcijom s drugima, a ti drugi su i bijelci, i bjelkinje, i Indijanci, i bogati, i siromašni, i slavni i nepoznati. Drugim riječima, uz osobu odabranu da bude u središtu radnje neke epizode

automatski dolaze i druge povijesne ličnosti i osobe koje nisu isključivo žene i/ili Afroamerikanci. Pohvalan je i pristup producenata u kojem „heroje“ povijesti ne idealiziraju niti ih svode na skupove činjenica, nego ih portretiraju kao ljude od krvi i mesa. Tako Ernest Hemingway ne ostaje samo pisac čija se djela čitaju za lekturu, već je čovjek koji je vidio strahote rata i tražio utjehu u ženama i alkoholu. George Washington nije dragi otac svih Amerikanaca, nego strogi vojskovođa kojeg su ljudi oslovljavali s „Vaša ekscelencija“. Marie Curie nije samo poznata znanstvenica,

već je i žena koja je liječila unesrećene i svoju djecu smatrala svojim najvećim postignućem.

Povjesničari „starog kova“ seriju *Bezvremeni* mogli bi promatrati kao samo još jedan oblik razbibrige, no *Bezvremeni* doista mogu poslužiti kao edukativni materijal, a svakako trebaju dobiti priznanje za svoj doprinos u popularizaciji povijesti i buđenju interesa za povijest među širom publikom. Svatko bi se od nas mogao zapitati ne *kamo* bismo voljeli otputovati, nego *kada*, to jest *u koje vrijeme*. Stoga zapitajte se jer možda vas upravo *Bezvremeni* uspiju odvesti ne *onamo*, nego *onda*.